

KIRGIZLARDA EVLİLİK VE EVLENME TÖRENLERİ

Marriage and its Ceremonies in Kyrgyz Traditions

Ailenin evlenme yolu ile başlaması, bütün toplumlarda olduğu gibi Türkler arasında da bu kurumun önemli yer edinmesine sebep olmuştur. Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş sayısı, eş sayısı ve evlilik törenleri, kültürlere göre çeşitlilik göstermektedir. İncelediğimiz çalışmanın sonunda açıkça görülmektedir ki, Türk kültürünün bütünlüğü evlilik kurumunda da kendini göstermekte ve tarihi, coğrafi şartların yarattığı mahalli farklılıklara rağmen Türk boylarının ortak bir hayat yaşadığı dönemlerde teşekkül etmiş ortak kültürel değerler ve kavramlarımız günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmada, “kalın” vererek kız alma, kız kaçırma, dıştan evlenme, *amangerlik* (levirat), baldız aluu (sororat), bel kuda, *be-ik kuda* (beşik kertmesi), *kayçı kuda* (berder) evlilik ve akrabalık usulleri... vs gibi Kırgız Türklerinin evlilik gelenekleri, evlenme törenleri, eski evlenme türlerinin kalıntıları, evlilik geleneğinin çeşitleri ve özellikleri, diğer Türk boylarının evlilik ve aile gelenekleriyle ortaklık ve benzerlikleri ele alınmıştır.

Kırgız kültürü, evlilik, aile, gelenek.

The importance of marriage is high among the Turks, as it is among other societies, because the grounding of family begins with marriage. Marriage traditions exist in every society of the world, but differ in aspects like choosing the spouse, quantity of spouses and marriage ceremonies. As illustrated in this article, the integrity of Turkish culture is also visible in the marriage institution. Despite diversities deriving from historical conditions and geographical distance, the remains of a mutual culture of Turkish tribes, who cohabited for long times, is still existing. This article identifies the similarities between marriage procedures in different Turkish auras, especially in Kyrgyz Traditions.

Kyrgyz culture, marriage, family, tradition.

Aile kurma (ev bark edinme) toplum tarafından onaylanan bir evlenme yöntemi ile gerçekleşir. Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri, geleneklere ve toplumlara göre çeşitlilik göstermektedir. Evlenmek = *Üylönüü*, *Üy-Bülöö Kuruu* (*üy*=ev, ev-bark) yeni bir ev sahibi olmak, yeni bir aile kurmak anlamına gelmektedir. Kırgızlarda küçük oğul haricinde ailedeki tüm oğullar belli bir yaşa geldikten sonra anne baba tarafından evlendirilerek kendi ailelerine sahip olmaktadır. Yalnız küçük oğul *üylöndükten* sonra babasının evinde kalmakta, anne ve babasına bakmakta ve onların ölümünden sonra baba çadırı

ve ondan kalan malın sahibi olmaktadır. 1920’li yıllarda yapılan etnografya araştırmalarına göre, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarına kadar Kırgızlarda iki aile çeşidi mevcuttu. Bunlar; bütün Türklerde olduğu gibi anne baba ve küçük çocuklardan oluşan “küçük aileler” yani “çekirdek aileler” (Koca 2000: 106) ve 100-150 insandan (üç nesil) oluşan büyük aileler *Çoñ Üyler* (=büyük ev, büyük aile) idi (Abramzon 1990: 256). Kırgız *ayulları*¹ genel olarak çekirdek ailelerden oluşmakta olup söz konusu dönemlerde büyük ailelere artık nadir olarak rastlanmaktaydı.

Ataerkil ilişkilerinin uzun süre yaşanmasından dolayı Kırgız toplumunda

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

DNUDED LOLøNLOHUL KDNLP GXUXPD JHOPLø
 WLU %LU .ÕUJÕ].ÕQ VRV\DO KD\DWÕ DLOH YH
 DNUDEDOÕN EDøODUÕ •JHULQH NXUXOPXøWXU
 \$LOH .ÕUJÕ] WRSOXPXQXQ .ÕUJÕ] GHYOHWL
 QLQ øHNLUGHøLQL YH WHPHOLQL ROXøWXUPDN
 WDGÕU \$NUDEDOÕN LOLøNLOHUL G•JHQLQGH LNL
 \|Q J|]H øDUSPDNWDGÕU D EDED WDUD

IÕQGDQ DN ***atalaş bir tuğan,***
atalaş tuğandar) E DQQH WDUDIÕQGDQ

(catındaş YHğndiktaş bir tuğan;

catın UDKLğndik J|EHN GHPHNWLU

DNUDEDODU 005D00B70003>-336<0057004400550044>]TJ ET BT /TT_0 1 Tf 9 0 9 215.27

de bile Orta Asya Türkleri arasında, özellikle kırsal alanda kalın ödeyerek evlenme geleneği aynen varlığını sürdürmektedir. Kalın kelimesi bütün Türk dillerinde müşterek ve çok eski bir kelime olup, G. J. Ramstedt'e göre bu kelimeye ilk defa Suci kitabesinde rastlanmaktadır (İnan 1998: 348). Kalının miktarı ve mahiyeti ailenin sosyal durumuna ve servetine göre değişmektedir. Eberhard'a göre Türk boylarında kalının miktarı bazen yüzlerce at veya binlerce koyun olabilmekteydi (Eberhard 1942: 69). Bunu Kırgızlarda da görmekteyiz; Çin kaynaklarında Kırgızların evlilik yaptıklarında kalın olarak atlar ve koyunlar verdiklerinden söz edilmektedir (Biçurin 1950: 351-353). Ama Kırgız toplumunun zengin tabakasını oluşturan **bay** ve **manaplar** arasında başlık parasının daha da büyük miktara yükseldiği bilinmektedir. Kalın ödenmeden düğün yapılmazdı. Kalın esas olarak hayvanlardan oluşmaktaydı. Kalının miktarı ne kadar yüksek olursa gelinin, güveyin ve ailenin itibarı da o kadar artmaktaydı (Koca, 108). Kırgızlarda kalın bir aile malıdır. Eskiden kalın tamamıyla gelinin kaynatasının tasarrufuna geçerek onun diğer mal-mülküne karışır, kaynatası öldükten sonra da varislerinin eline geçerdi. Kalın verilen gelin artık erkek ailesinin bir malı olmuştur. Çin kaynaklarına göre, Uygurlarda da kalın malını kızın akrabası alırdı (İnan, 348). Zenginlerin tersine az gelirli aileler için başlık parası bazen birkaç tane hayvana kadar inebiliyordu. Genel olarak anne-baba kızları için zengin koca bulmaya çalışırlar, ama kendi erkek çocukları için çok kalın istenmeyen alımlı olmayan ve fakir kız bulmaya çalışırlardı. Eserini XIX. yüzyılın sonunda kaleme alan bir gözlemcinin bilgilerine göre, Kazaklarda (ve Kırgızlarda -G.A.) kızları güzel olan

aileler çok başlık isterlerdi. Çünkü bazı aileler kızları sayesinde sadece maddi durumlarını iyileştirmekle kalmıyorlar üstelik zengin olabiliyorlardı. Bu amaçla kimi ailelerde kızlarının güzelliklerini korumak için, evlenmeden önce onların ağır iş ve uğraşılardan uzak tutulması bir gelenek haline gelmiştir (Tabışaliyeva 1998: 26). Kalını toplamada oğlanın anne-babası akrabalarından **koşumça** (yardım) alırlardı. Yani kalın ödeme işi sadece güveyin babasına ait olmayıp, bu işe akrabaları da aynı şekilde iştirak ederlerdi. Diğer taraftan kız için alınan kalının büyük kısmı da kızın anne-babasının akrabaları arasında aynı şekilde paylaşırlardı.

Kalının miktarı ve türü bazen duruma göre değişebiliyordu. Mesela çiftçiler para olarak veya bazen tahıl olarak da ödeyebiliyorlardı. Kaşgarlı Kırgızlarda zenginler kalın genelde gümüş külçesi (**cambı**) şeklinde veriyorlardı. Söz konusu Kırgızlarda kalının en değerli kısmını yaklar oluşturmaktaydı. Kalının miktarı hakkındaki verilerin çeşitliliği, bu konuda kesin bir miktarı söylemeyi zorlaştırmaktadır. Bu konu genellikle güveyin maddi refahına bağlıydı. Halkın dar gelirli kısmı için kalının miktarı ne kadar az olursa olsun fakirler, hele hele hiçbir hayvanı olmayan **cataklar** için kalın ödemek çok zordu. Bu tür aileler düğünün getirdiği büyük harcamalardan dolayı yoksullaşırdı. Dar gelirli ailenin kalın külfetini ancak yakın akrabalarının yardımı veya kalının ödeme süresinin uzatılması (taksitlendirilmesi) biraz hafifletebiliyordu. Kalın ödeme süresinin uzatılması bazen nikah anlaşmasının yapıldığı günden gelinin fiili olarak güveyin ailesine taşınmasına kadarki sürenin yıllarca uzamasına neden olurdu. Özellikle ırgatlar, çobanlar, yersiz-malsız fakirler çok zor durumdaydı.

Bunların bazıları kalıñ parasını biriktirmedikleri için evlenmeden ölürler, pek çoğu da evliliği uzun yıllar boyunca ertelemek zorunda kalırlardı.

Çeyizin miktarı da aynı şekilde çok değişmekteydi. Karşılık olarak kızlara çeyiz verilirdi. Çeyiz baba malından kızlara düşen bir paydır. Çeyizin miktarı doğrudan doğruya verilecek olan başlık parasının miktarına bağlı olmasa da, **kalıñ** ile **çeyiz** arasındaki oran bir dereceye kadar muhafaza edilirdi. Araştırmalara göre çeyizin maliyeti çoğu zaman kalıñın maliyetinden pek aşağıda olmazdı. Genelde çeyiz başlık parasının miktarına göre değişirdi. İyi gelirli ana baba kızlarına sadece elbise ve ev eşyaları vermekle kalmıyorlar, ev veya çadır, ayrıca koca evine varabilmesi için at arabası veya at da verirlerdi. Fakirlerde ise yeni evlenenlere ne araba verilir, ne de hayvan vs.; gelin ve güvey evlerine yürüyerek giderlerdi. Çeyize **giyit** veya **sep** denilirdi (Abramzon, 236). Giyitin miktarının kalıñdan daha az olması gerekiyordu. Çünkü kız evlendikten sonra 1-3 sene içinde, giyit ile beraber kalıñın ölçüsüne denkleşecek olan kızın **ençisi** (yani payı) verilirdi. **Ençi**'nin verilmesi ile çeyiz tamamlanmış olurdu. İkisi beraber hemen hemen kalıñın oranına yaklaşırdı. Zenginler giyiti çok verirlerdi. Bu, kızın ençisi ile beraber bazen kalıñı bile aşardı. Fakat halkın çoğu kızlarına büyük miktarda giyit veremezler, ençisiyle birlikte dahi kalıñın miktarına ulaşamazlardı. Giyit genelde çeşitli elbiselerden, para, ziynet eşyaları, halı, keçe ve keçe eşyalarından oluşur ve her zaman kalıñın miktarıyla oranlı tutulmaya çalışılırdı, fakat daima kalıñdan daha az miktarda olurdu. Giyit olarak hayvan verilmezdi, verilirse de çok nadiren ve az miktarda verilirdi. Ençi ise başlıca olarak çeşitli hayvan türünden

oluşur ve verilen kalıñın maliyetine uydurmak için giyite ilave olarak verilirdi. Kız isteme töreni sırasında ençiden söz edilmez, bu konu tamamıyla kızın anne ve babasının vicdanına bırakılırdı. Ençi evlilik töreni yapıldıktan bir veya iki sene sonra kızın evine götürülürdü. Fakat yukarıda belirtildiği gibi ailenin maddi durumuna göre ençinin de miktarı değişirdi. Maddi durumu zayıf olanlar ençiyi hiç vermezlerdi. Bunlar genel olarak, kız için verilen kalıñı, giyit için harcarlardı. Mesela, kızın babası elde ettiği kalıñ parasından kızı için lüzumlu giysi, ev eşyaları, (at)araba hazırlar, hayvanların bir kısmını onun için ayırır ve damadın köyüne yolcu ederdi (Abramzon, 237). Bu şekilde, kalıñ sayesinde fakirler de verilen kalıñın altında hiçbir şekilde ezilmeyecek kadar giyit ve ençi hazırlama imkanına kavuşabiliyorlar, hatta bazen kalıñı da geride bırakabiliyorlardı. Yani görüldüğü üzere kalıñ burada çeyizin hazırlanması için bir maddi kaynağı oluşturmaktadır.

Kalıñ ve giyit (veya sep) masrafları haricinde iki taraf karşılıklı olarak bir miktar parayı hediyeler için harcarlardı. Mesela, kızı istemeye geldiklerinde, güveyin gelin-kızı ziyaret ettiği her merasimde ve bütün düğün törenlerinde... Yani başka bir deyişle, bu Divan-ı Lügati't-Türk'ten de **kezüt** olarak bildiğimiz düğünlerde gerek gelin ve gerekse güveyi tarafından hısımlara armağan olarak elbise giydirme adetidir (Genç

lerini kaybetmemeleri için, kendilerini asimile olmaktan korumak için aldıkları tedbir olarak değerlendirmek mümkündür.

Nişanlıların Nikâhtan Önce Görüşmeleri

Evlenme geleneklerinin arasında eskiden Kırgızlarda nişanlıların nikâhtan önceki görüşmeleri de mevcut olup bu geleneğin yerine getirilmesi beraberinde birkaç merasimin de düzenlenmesini icap ettirirdi. Güveyin evlenmeden önce nişanlısı ile görüşme geleneği Kırgızların bazı güney bölgeleri haricinde, diğer bütün bölgelerinde hakim durumdaydı. Güney boylarının yaşadığı mntıkaya gelince, bu gelenek söz konusu bölgelerde de mevcut olup yalnız mecburi bir şekilde değil, daha nadir ve kendilerine has özellikleriyle uygulanmaktaydı. Bu geleneğe Kırgızcada **Güyöölöö** veya **Güyöölöp Baruu** denilir. Gelin ve güveyin nikahtan önce görüşme geleneğinin menşei evlilik ilişkilerinin en eski türlerine bağlı olmasına rağmen bazı ekonomik sebeplerden dolayı bu gelenek sürdürülmüştür. **Güyöölöp baruu** (=güvey olarak gitmek) geleneği sırasında gerçekleştirilen “güveyin nişanlısını ziyaretleri” genel olarak güveyin kalın ödediği döneme rastlardı. Bilindiği gibi güveyin, kalının tüm miktarını ödemediği gelini kendi evine götürmesi imkansızdı, dolayısıyla o nikâh hakkını da açıkça kullanamazdı. Fakat kalın ödeme süresi özellikle alt tabaka temsilcileri için çoğu hallerde uzun bir süreye uzayabiliyordu. Bu gelenek, başlıca olarak az gelirli ailelerde güveyin başlık parasını yavaş yavaş, parça parça yani taksitle ödeyebilmesi için, güveyin durumunu hafifletmek üzere ortaya konmuş bir gelenek idi. Güyöölöö veya Güyöölöp Baruu merasiminde; güvey kızın ayılına, anne-babası, yengeleri ve bir arkadaşı ile gider.

Bunlar ayıla geldiklerinde önlere halat çekilir; güvey taraf karşı tarafın sözü konusu halatı kaldırmaları ve kudalar ile görüşebilmeleri için çeşitli hediyeler verir. Karşı taraf aynı merasimi **Güyöö Gelüü** olarak adlandırır. Güyöö gelüü geleneğine göre güvey doğrudan kızın ayılına gitmez. Ayılın dışında kalır ve arkadaşlarının vasıtasıyla haber gönderir. Güveyi görmek isteyen kız-gelinler, **ciğitler**=delikanlılar onu karşılarlar ve ayrı bir çadır kurarlar (Akmataliyev, 34). Güyöölöö veya Güyöölöp Baruu geleneği sadece Kırgızlar için karakteristik bir şey olmayıp diğer Türk halkları arasında da çok yaygın olan bir gelenek idi. Bu gelenek Kazaklar arasında **Casırın Baruu**, **Urun Kelü** adları altında bilinen ve çok sık uygulanan bir gelenek idi. Aynı geleneğin kalıntılarının Özbekler arasında, hatta **Kingol-Bozi** (=gelinle oynama, gelinle eğlenme) adı altında Tacikler arasında da mevcut olduğu bilinmektedir (Kislyakov 1957: 22-24). Aslında bakılırsa, evlilik töreninin en yüksek noktası olan **Gelin Toy**'dan=düğünden önce gelin ve güveyin görüşmelerinin gerçekleşmesi evliliğin başlangıcı sayılmaktaydı. Çünkü resmi olmayan bu evlilik hayatı kamuoyunca teşvik edilmekte, nişanlıların cinsel ilişkileri toplum tarafından yasal kabul edilmekte, örf ve âdet hukukuna, dini geleneklere ters gelmemekteydi. Zaten erkeğe artık nişanlı değil **güyöö** (güvey) denme

de5

aile ve malın parçalanmaması fikri ile himaye ve destek anlayışı yatmaktadır (Koca, 107). Amangerliğe göre bir kadın fiilen bir menkul eşya gibi ölen eşinin kardeşi veya yakın erkek akrabasının eline geçerdi. Kadın bu evliliği çoğu hal-lerde çocuklarından ayrı kalmamak için kabul ederdi. Bu gelenek konar-göçer hayatı yaşayan halklarda yalnız yaşamının imkânsız olduğu, -hele hele çocuklarıyla yalnız kalmış bir kadın için, dayanışma ve yardım gerektiren ağır hayat, askeri rejimden kaynaklanarak ortaya çıkmış bir gelenektir.

Sororat (**Baldız Aluu**=baldızla evlenmek) dul erkeğin ölen eşinin yerine onun kız kardeşiyle evlenme hakkıdır. Bu da Kırgızların yanı sıra söz konusu halkların hepsinde mevcut olan bir gelenektir. İstenmiş veya nişanlandırılmış kız öldüğü durumda da onun yerine boş olan kız kardeş geçiyordu.

Evliliğin diğer bir özel türü de mübadele evliliğidir. Yani ailelerin karşılıklı olarak kız alış-verişi yapmalarıdır. Bu ilişkide anne babalar **Kayçı Kudalar**=çapraz dünürler oluyorlardı (**Kayçı** çapraz, makas demektir). Aileler kızlarını karşılıklı olarak birbirlerine verirler veya birisi kızını veriyse, alan kimse de kendi kız kardeşini dünürün erkek kardeşine verirdi...vs. Bu tür evlilik çeşidi yukarıda belirtildiği gibi diğer Türk halkları arasında da yaygın olup Özbekler buna **Karşı Kuda**, Kazaklar **Kayşı Kuda**, Türkmenler.....vs, demektedir. Anadolu Türklerinde de aynı gelenek **Değiş** ve **Berder** olarak bilinmektedir. Berder evliliği, genellikle başlık parasından kurtulmak maksadı ile evlenecek iki erkeğin, ailelerin de onayı ile evlenecek yaşta olan kız kardeşlerini aynı zamanda karşılıklı olarak birbirlerine vermeleri ya da evlenmeleridir. Aynı atanın kızlarını alan güveyle birbirine

baca derler, baca çocukları da birbirlerine **bölö** olurlar (Kırgızlar II, 1991: 532).

Kalıñ ödemeye maddi durumu hiç uygun olmayan, yardım edebilecek yakın akrabaları olmayan fakir ırgatlar için evlenmenin daha başka bir türü mevcuttu. Bu çalışarak ödeme anlaşmasıydı. Erkek çocuğu olmayan, erkek iş gücüne muhtaç olan birisi böyle bir erkeği çalıştırmak üzere evine alır, sonra onu güveyi yapardı. Buna **Güç Güyöö** (yani güç güvey) denilir. Fakir adam gelecek kayınpederinin yanında iki-üç sene yaşayarak ve çalışarak kızın kalınımı öder ve böylece kızı kendi evine götürme hakkını kazanır (Abramzon 1990: 245).

Evliliğin daha başka bir türü olan **Kız Alakaçuu** (=kız kaçırma) olayına eskiden çok az rastlanırmış. Kafkasya'da olduğu gibi Orta Asya'da da XX. yüzyılın başına kadar kız kaçırmanın birbirinden çok farklı iki türü vardı. Bunlardan birincisi kızın, hem kızın isteği ve rızası olmadan, hem ailesinin rızası olmadan kaçırılması; ikincisi de kızın isteği ve rızası ile fakat ailesinin iradesine karşı kaçırılmasıdır. Eskiden bu gelenek belirli tarihi sebeplerden dolayı ortaya[]

v

giderek ondan oğlu için af dilemesi gerekiyordu. Bu af dileme ziyaretine **Aldına Tüşüü** denilmektedir. Varılan uzlaşmadan sonra kızın annesi karşı tarafın yani güveyin anne-babasına ziyarette bulunur ve kızının çeyizini götürür. Yapılan araştırmalara göre, erkek kız kaçırma yöntemine ancak, eğer erkeğin akrabaları nüfuzlu kişiler olup onların yardım edebileceklerine güveniyorsa başvurabiliyordu (Abramzon 1990: 245). Veya erkek taraf kız isteme konusunda başarılı olamadıysa veya kızın anne-babası bu evliliğe karşı çıkıyorsa güvey bu yöntemi kullanmak zorunda kalırdı. Türkmenlerde **Gız Alıp Çaçmak** usulüne genel olarak söz konusu evlilik anne-baba ve akrabalar tarafından onaylanmadığı zaman veya iki taraf kalının miktarında anlaşamadıkları zaman başvuruldu (Tabışaliyeva, 38). Geleneksel kız kaçırma olayı geçmişte konar-göçer hayatı yaşayan halklarda muhafaza edilmiş olup Sovyet döneminde sert yasaklar getirilmesine rağmen önü alınamamıştır. Hatta günümüzde bile, özellikle kırsal kesimde aynen devam etmektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzdeki kız kaçırma olayları daha çok geleneklerin taklidi olarak yaygınlaşmaktadır. Abramzon'un çok doğru bir şekilde saptadığı üzere, gençler "geleneğe karşı ancak gelenek çerçevesinde mücadele edebilmektedirler". Gerçekte güvey ve gelin (=cigit ve kız) merasimleri sadeleştirmek, anne babalarının kendi hayatlarına müdahale etmelerine engel olmak veya sırf kendilerinin bağımsızlıklarını ispat etmek için kendi aralarında anlaşmakta ve cigit kızı kaçırmaktadır. Bazen bu tür olayları kızların, kayıtsız şartsız bir şekilde geleneklere boyun eğme mecburiyetlerini protesto etme şekli olarak da algılamak mümkündür.

Kaçırılmış kızın zorla evine geri

götürülmesi güvey ve akrabaları için büyük bir hakaret ve rezalet sayılırdı. Bundan ötürü akrabalarının rızası olmadan getirilen kız, gelecek güveyin etkili akrabalarından birinin evinde yerleştirilirdi. Genelde bu iş iki tarafın barışmalarıyla sonuçlanırdı. Yalnız bu tür olaylarda güvey tarafın peşin ve daha fazla kalın vermesi gerekiyordu. Kaçırma yöntemine karşılaştırmalı olarak çok nadir durumlarda başvuruldu. Çünkü söz konusu yöntem iki tarafın da akrabalarının kavgaya girmelerine, kabileler arası çarpışmalara yol açabiliyor, kabile düşmanlığı yaratabiliyor ve bazen çok kötü sonuçlanabiliyordu.

Kayıp'ın kızı Kara Börük'ü
Yakalayıp aldım taladan
Soruk'un kızı Akılay'ı
Ganimet aldım kaleden,
Kız almış gibi olmadım,
Kız koynunu görmedim (Yıldız 1995:367)

Manas destanındaki bu mısralara göre, kız kaçırma gibi **olco**=savaşta ganimet alma yoluyla da evliliklerin mümkün olduğu görülmektedir. Ancak bu tür evlilikler özellikle üst tabaka arasında makbul olmayıp, bu şekilde alınan kadınlar **baybiçe** olamamakta, **olco**, **küñ** yani bir çeşit cariye olarak kalmaktay-

yin **çaçın aluu** (saç kesme, güveyi traş etme), kızın **çaçın örüü** (saç örme) merasimi yapılır;

Küyöö maktoo (güveyi medhetme), **kız maktoo** (kızı medhetme), **toy esin maktoo** (toy sahibini medhetme) merasimi yapılır;

Misafirlere un serpilir veya süt, yoğurt sıçratılır;

Güvey tarafının getirdiği erzak heybesi açılır;

Kudaların (yani güveyin anne babasının) getirdikleri hediyeler dağıtılır ve kızın annesinin onları rızası, hayır duası istenir. Bunun için çeşitli ikram yemekleri, elbiseler ve küçük eşyaları bulunduran dokuz yemek tabağı getirirler;

At yarışları yapılır;

At üstünde güreşler, yayla güreşleri yapılır;

Ulak oyunu (at üzerinde kafası kesilmiş keçiyi çekişme oyunu);

Gençlerin çeşitli oyunları yapılır; kız oyunu, car(=yar) körü türüü, car-car aytuu (yar yar söyleme);

Güveyin gelini görme merasimi yapılır;

Güveye yeni kıyafetler giydirilir;

Güvey ile gelini simgesel olarak birbirlerine bağlarlar”;

Özel olarak kesilmiş oğlağın akciğeriyle güvey ve gelini hafifçe döverler;

Yere sağlam bir şekilde çakılmış kalın halatı çekme yarışları yapılır. - Buna **Töşök Talaşuu** (=döşek, yorgan dalaşı) oyunu denir;

Çiftler için özel düğün çadırı kuru ve orada düğün yatağı hazırlanır;

İslami nikâh yapılır;

Çeyiz gösterisi yapılır ve güveyin akrabaları çeyizi gözden geçirirler; cük körgözüü, giyit kiyizüü, tolgoo tabak, çara kötörüü vs. merasimleri yerine getirilir;

Ve nihayet gelinin, anne ve kadın akrabaları ile vedalaşma merasimi yapılır. Bu merasime **Kız Künşilatuu** (=kız a latma) denilir; kızın kendi evinden ayrılarak kocasının evine, ayılına gideceği an ağlaması, annesi ve yengelerinin ayrılma ve uğurlama türküleri söylemeleridir...vs.

Bütün bu törenler, gelinin güveyin ayılına götürülmesi ile sona erer. Fakat fiili olarak güvey misafirler gittikten sonra çoğu zaman 5-15 gün kadar kaynatasının ayılında kalır ve ancak bundan sonra gelini kendi ayılına götürürdü. Bazı bölgelerde gelin kendi babasının evinde 1-1,5 aydan 5-6 aya kadar kalabiliyordu. Bu esnada güvey 15-20 gün kadar gelinin yanında kalmak suretiyle sistematik olarak onun ziyaretinde bulunurdu. Gelin eşinin köyüne geldiğinde güveyin akrabaları tarafından yapılan ilk merasim, gelini eşinin evine, ocağına alıştırma. Buna **Gelini Otko Kirgizüü** (ot=ateş, ocak, evin ocağı) denilir. Gelinle güveyi bütün akrabaları evlerine davet ederek misafir ederler, tanışır ve geline **eşik-tör**lerini (eşik=kapı, tör=evin başköşesi) gösterirler (Akmataliyev, 11). Bundan sonra güveyin babası ve akrabaları tarafından gelinin **ençisi**=payı (yani baba malından kızın gelinin payı, ayrı bir aile kurabilmeleri için lazım olan eşyaları) verilir, geline **Ökül Ene** (vekil ana) ve **Ökül Ata** (vekil baba) tayin edilir. Ökül ata güveyin ayılından bir adamın geline (ikinci) babası olarak tayin edilmesidir. Ökül atanın eşi geline ökül ene olur, büyük oğlu **ökül ağa**, onun küçük kardeşleri **ökül ini**, büyük kızı **ökül ece**, küçük kızı **ökül siñdi** olur. Ökül ata ve ökül enenin tayin edilmesinin sebebi yeni evlenmiş çiftlerin bazı konularda çekinmeden gerekli bilgiler, akıl ve nasihatler alabilmeleri, -ki yeni evlenmiş çiftler belli bir dönem

cigit=delikanlı kendi ana babasından, gelin de kaynana ve kaynatasından çekindikleri için,- terbiyeden uzak kalmamaları ve devamlı bir gözetmenlik altında bulunmaları içindir (Kırgızdar I, 1991: 532). **Ökül bala (ökül uul=** ökül oğul, güvey) ve **ökül kız** (gelin) bunların akıl ve nasihatlerine saygı göstermeleri ve itaat etmeleri gerekiyordu. Şu durum çok dikkat çekici ki, Kırgız toplumunda boşanma olayına çok nadir rastlanırmış. En ilginç, erkek nikahını bozmak istediği zaman eşine **üç talak koyması** yeterliydi. Erkek istediği zaman eşinden boşanabilir fakat bu durumda vaktiyle kendisinin ödediği kalın geri almakı kaybederdi. Eğer boşanma işini kadın başlatıyorsa, bu olaya ayılın **ak sakalları** (=ayılın ihtiyaçları, büyükleri) müdahale ederler, aileyi kurtarmak ve karı-kocayı barıştırmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar; boşanma çok zorlaştırılır ve sonuç da çok farklı olur. Çünkü bazen bir ailenin içindeki anlaşmazlık ve kavgalar kabileler arası çatışmaya neden olabiliyordu (Stroilov, 317).

Gelin belli bir dönem sonra kendi **törkün**ünün=ailesi ve akrabasının ziyaretine gider ve bu da evlilik töreninin son merasimi olur. Ziyaret birden üç aya kadar devam edebiliyordu. Evinden dönerken babası kızına ençi olarak bir takım eşya ve hayvan verir. Gelin ve güvey mallarını birleştirerek ortak bir ev sahibi ve yeni bir aile olurlar.

- 1 Ayıl, avul – obalar topluluğu (Yıldız 1995: 908).
- 2 Hatun, evin hanımı. Birden fazla eş olduğu zaman birinci eş (Yıldız, 908).

Abramzon S. M., (1990), Kırgızı i h Etnogenetikiye i storiko-kulturniye Svyazi, Kırgızstan Yay., Frunze.

_____, (1973), Ob Obıçayah Levirata i Sororata u Kırgızov i Kazahov // Osnovniye Problemi Afrikanistikii. Etnografiya. storiya. Filologiya., Moskva.

Biçurin N. Ya., (1950)., Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitav ih v Sredney Azii v Drevniye Vremena, Izdatelstvo AN SSSR, Moskva, Leningrad.

Bilecik F., (1995), Orta Asya Destinlerinde Bir Evlilik Türü // **Bozkırdan Bağsızlığa Manas**. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. E. Gürsoy-Naskali, Ankara.

Cumağulov A., (1960), Semya i Brak u Kırgızov Çuyskoy Dolini, Frunze.

Divitçioğlu S., (1987), Kök Türkler, İstanbul.

Genç R., (1995), Evlilik Geleneğinin Divanı Lügati't-Türk'te ve Manas Destanı'nda Yer Alan Ortak Unsurları // MANAS 1000 Bildirileri, 26-31 Ağustos, Bişkek.

Inan A., (1998), Makaleler ve ncelemeler, I. Cilt, TTK, Ankara.

Kafesoğlu İ., (1977) , Türk Milli Kültürü, Ankara.

Kırgızdar I: Sancıra, Tarih, Muras, Salt, (1991), Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Kırgızdar II: Sancıra, Tarih, Muras, Salt, (1991), Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Kislyakov N. A., (1969), Oçerki po storii Semyi i Braka u Narodov Sredney Azii i Kazahstana, Leningrad.

_____, (1957), Perejtki Matriarhata v Braçnuh Obryadah Narodov Sredney Azii. KSIE, vıp. XXVIII.

Koca S., (2000), Türk Kültürünün Temelleri II, Trabzon.

Ögel B., (1971), Türk Kültürünün Geli ve Çaları, MEB, İstanbul.

Sağol G., (1995), Manas Destininde Evlilik Geleneği // **Bozkırdan Bağsızlığa Manas**. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. E. Gürsoy-Naskali, Ankara.

Stroilov L., (1991), Afganlık Kırgızdar // Kırgızdar I. Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Tabışaliyeva A., (1998), Otrajeniye vo Vremeni, Bişkek.

Yıldız N., (1995), Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara.

www.sosyalsiyaset.com Doç. Dr. Ali Rıza Abay, Türkiye'de Kız Kaçırma Usulü ile Evlenmenin Sosyo-Kültürel Sebepleri ve Medyanın Yansıtma Tarzı.